

УДК 341.1; 342

А.Я. Палюх,

докторант кафедри конституційного права та прав людини
Національної академії внутрішніх справ

ПОНЯТТЄВО-КАТЕГОРІЙНИЙ АПАРАТ ДОСЛІДЖЕННЯ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ

Анотація. Стаття присвячена ґрунтовному вивченню основоположних категорій у сфері фізичної культури і спорту. Проаналізовано чинне національне законодавство і наукові джерела у даній сфері. Викладено різноманітні підходи до розуміння поняття «фізична культура» у різних галузях сучасної науки. Визначено чинники впливу на розуміння даного поняття, його складові сутнісні характеристики, а також пріоритетні напрями подальших наукових досліджень із фізкультурно-спортивної проблематики, уніфікації відповідної термінології.

Ключові слова: фізична культура, спорт, здоровий спосіб життя, фізичне виховання, уніфікація, поняття, законодавство.

Постановка проблеми. Незважаючи на заходи, спрямовані на пропаганду та формування здорового способу життя, які вживаються за участю державних і громадських структур, приватного сектору, на сьогодні в Україні значних позитивних зрушень у покращенні фізичної, духовної, психічної, соціальної складових здоров'я населення практично не відбувається.

Існує ймовірність того, що пояснення цього криється у різних чинниках, включаючи низький рівень фізичного виховання, відсутність належного фінансування як масового спорту, так і спорту вищих досягнень тощо. Значна кількість населення нашої держави або не володіє інформацією про можливості для розвитку фізичної культури і спорту, або не розуміє їх сутності і значення для власного здоров'я і здоров'я нації. Водночас, ані спортсмен чи тренер, уболівальник чи будь-яка інша особа не завжди чітко та однозначно може

зрозуміти або пояснити, з'ясувати сутність основоположних категорій у сфері фізичної культури і спорту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На жаль, у вітчизняній юридичній літературі практично відсутні ґрунтовні дослідження, присвячені розкриттю поняття і змісту категорійного апарату у сфері фізичної культури і спорту. При цьому вони тією чи іншою мірою присутні в інших галузях науки, насамперед, державного управління, фізичного виховання і спорту, деяких інших.

Тому серед здобутків стосовно досліджуваної нами проблематики варто відзначити праці Я. Бондаря, М. Булатова, О. Вацеби, І. Гасюка, М. Дугчак, Н. Камінської, П. Когута, В. Кравця, О. Кузьменко, С. Ліщук, Ю. Мічуди, В. Платонова, Є. Приступи, Б. Ступарика, Б. Трофим'яка, А. Цьось, Б. Шиян та ін.

Основна мета даної статті полягає у досягненні термінологічної

визначеності основного поняттєво-категорійного апарату у сфері фізичної культури і спорту. Це дозволить забезпечити послідовну та однотайну правотворчу та правозастосовну діяльність у даному напрямі, сприятиме подальшій уніфікації стандартів у сфері фізичної культури і спорту.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до Закону України «Про фізичну культуру і спорт» 1993 р. фізична культура — діяльність суб'єктів сфери фізичної культури і спорту, спрямована на забезпечення рухової активності людей з метою їх гармонійного, передусім фізичного, розвитку та ведення здорового способу життя. Законом передбачено виокремлення таких напрямів фізичної культури як:

- фізичне виховання різних груп населення;
- масовий спорт;
- фізкультурно-спортивна реабілітація [1].

Далі зазначається, що спорт є діяльністю суб'єктів сфери фізичної культури і спорту, спрямованою на виявлення та уніфіковане порівняння досягнень людей у фізичній, інтелектуальній та іншій підготовленостях шляхом проведення спортивних змагань та відповідної підготовки до них. Це органічна частина фізичної культури, особлива сфера виявлення та уніфікованого порівняння досягнень людей у певних видах фізичних вправ, технічної, інтелектуальної та іншої підготовки шляхом змагальної діяльності.

Загалом Закон України «Про фізичну культуру і спорт» регламентує загальні правові, організаційні, соціальні та економічні основи діяльності у сфері фізичної культури і спорту та регулює суспільні відносини у створенні умов для розвитку фізичної культури і спорту. Детально визначає

такі основні поняття і категорії у даній сфері: фізкультурно-оздоровча діяльність, фізкультурно-оздоровчі заходи, фізкультурно-спортивні послуги, фізичне виховання різних груп населення, фізична підготовка, фізкультурно-спортивна реабілітація тощо [1].

У Національній доктрині розвитку фізичної культури і спорту (у розділі І), затвердженій Указом Президента України від 28 вересня 2004 року зазначається, що «Фізична культура як складова загальної культури, суспільними проявами якої є фізичне виховання та масовий спорт, є важливим чинником здорового способу життя, профілактики захворювань, організації змістовного дозвілля, формування гуманістичних цінностей та створення умов для всебічного гармонійного розвитку людини.

Спорт сприяє досягненню фізичної та духовної досконалості людини, виявленню резервних можливостей організму, формування патріотичних почуттів у громадян та позитивного міжнародного іміджу держави». [2].

У науковій та іншій літературі можна зустріти й інші визначення фізичної культури як виду культури, змістом якої є оптимальна рухова діяльність, побудована на основі матеріальних і духовних цінностей, спеціально створених у суспільстві для фізичного вдосконалення людини. Фізична культура особистості — це соціально-детермінована область загальної культури людини, що представляє собою якісне, системне, динамічне стан, що характеризується певним рівнем спеціальної освіченості, фізичної досконалості, мотиваційно-ціннісних орієнтацій та соціально-духовних цінностей, придбаних в результаті виховання і інтегрованих у фізкультурно-спортивної діяльності, культурі способу життя, духовності і психофізичному здоров'я. [3]

Як підкреслюють Куделко В.Е. та Аркуша А.О., фізична культура становить сукупність матеріальних і духовних цінностей, створених людиною в процесі суспільно-історичної практики, що характеризує досягнутий рівень у розвитку суспільства на кожному конкретному етапі. Вона є важливим чинником зниження захворюваності й травматизму на виробництві, оберігає організм працівника від перевантаження, перенапруги, перевтоми і протягом усього робочого дня підтримує високий рівень працездатності без шкоди для здоров'я [4].

Фізична культура інтегрується в суті самої особи, що функціонує в культурному осередку як конкретний носій культурних цінностей, поєднуючи в собі загальне, властиве культурі в цілому, і особисте, привнесене в культуру на основі індивідуального життєвого досвіду, рівня знань, світогляду і т.п. Специфічною основою змісту фізичної культури є раціональна рухова активність людини як фактор її підготовки до життєдіяльності через оптимізацію фізичного стану, що дозволяє за допомогою своїх специфічних засобів і методів розкривати потенційні фізичні можливості людини.

Переважає більшість дослідників одноставні у тому, що фізична культура представляє собою один з основних видів власне людської культури, специфіка якого полягає головним чином у тому, що цей вид культури профільований в напрямку, що приводить до оптимізації фізичного стану і розвитку індивіда в єдності з його психічним розвитком на основі раціоналізації та ефективного використання його власної рухової активності у поєднанні з іншими культурними цінностями. [5]

Фізична культура — це частина культури суспільства, яка пред-

ставляє собою інтеграцію різних видів людської діяльності та їх результатів, спрямованих на вдосконалення людини. Вона існує в двох основних формах:

— об'єктивній (у вигляді реальних предметів, в продуктах духовної праці, в системі соціальних норм і установ, у сукупності відносин людей до природи, між собою і до самих себе);

— суб'єктивній (у вигляді діяльнісних здібностей людини, можливостей індивіда оволодіти цим предметним багатством).

Схожа позиція відображена при виокремленні таких основних аспектів фізичної культури:

1. Діяльнісний аспект, який включає доцільну рухову активність у вигляді різних форм фізичних вправ, спрямованих на формування необхідних в житті рухових умінь і навичок; розвиток життєво важливих фізичних здібностей; оптимізацію здоров'я і працездатності.

2. Предметно-ціннісний аспект представлений матеріальними (матеріально-технічні засоби) і духовними (наукові знання, методи) цінностями, створеними суспільством для забезпечення ефективності фізкультурної діяльності.

3. Результативний аспект характеризується сукупністю корисних результатів використання фізичної культури, які виражаються у володінні людиною її цінностями, надбанні нею високого рівня фізичної дієздатності [6].

Погоджуємось, що діяльність у сфері фізичної культури має і матеріальні, і духовні форми вираження. Впливаючи на біологічну сферу людини комплексом засобів і методів, вона неминуче впливає на інтелектуальну, емоційну, духовну сфери особистості з огляду на єдність і взаємозумовленість функціонування

матеріального й духовного в людині. З матеріальною культурою фізична культура пов'язана процесом рухової діяльності, що є її головним змістом, який матеріалізується у фізичних якостях людини. Крім того, вона опирається на матеріальну базу (спортивні прилади, інвентар, майданчики, зали, спортивні палаци, басейни та ін.).

З духовною культурою фізична культура пов'язана наукою, спортивною етикою, естетикою. Таким чином, характеризуючи фізичну культуру, необхідно розглядати різні аспекти: діяльнісний аспект; предметно-ціннісний аспект; функціонально-забезпечувальний аспект. Останній представлений всім тим дорогоцінним, що створюється та використовується суспільством як спеціальні засоби, методи та умови їхнього застосування, котрі дозволяють оптимізувати фізичний розвиток і забезпечити певний рівень фізичної підготовленості людей. [4]

Найсуттєвішим результатом повноцінного використання фізичної культури є виховання готовності людини взяти на себе відповідальність за власний фізичний стан і здоров'я.

Найчастіше терміном «фізична культура» називають процес, спрямований на підготовку людей до життя та праці шляхом виконання фізичних вправ, використання цілющих сил природи, особистої і громадської гігієни та певного раціонального побуту і праці. У свою чергу, до поняття «галузь фізичної культури» відноситься не лише система вправ, теоретичних знань, але й матеріальна база фізичної культури та її організаційна система [7-8].

Як відомо, українська галузева термінологія поповнювалася словами й словосполученнями з російської, німецької, польської, угорської мов (*фізкультура, хокей, гонщик,*

фізрук, рекордсмен, гірськолижник), *ошиківка* (баскетбол), *брамкар* (воротар), *копаний м'яч* (футбол), *карний мет* (штрафний удар), *штафета* (естафета), *лижі* й т. ін.). [7].

Специфікою професійної фізичної культури є прикладний характер, заснований на природно-біологічних передумовах «перенесення тренуваності» і полягає у формуванні тих потреб і здібностей, освоєнні того суспільного досвіду і соціальних цінностей, які мають найбільшу практичною значущістю для особистості, підготовки до праці.

У технологічну структуру фізичної культури особистості включають п'ять основних складових, 27 компонентів і 46 ознак якостей цих компонентів. 3-поміж таких основних складових:

1) знання та інтелектуальні здібності визначають кругозір особистості, ієрархію її оцінок, цінностей і результатів діяльності;

2) фізична досконалість передбачає такий рівень здоров'я, фізичного розвитку, психофізичних і фізичних можливостей особистості, які складають фундамент її активної, перетворюючої, соціально значимої, фізкультурно-спортивної діяльності і життєдіяльності в цілому;

3) мотиваційно-ціннісні орієнтації виражають сукупність відносин особистості до фізичної культури в житті, професійної та творчої активної діяльності (мотиви, цінності, інтереси, установки, переконання). Так, мотиви характеризують спрямованість особистості, стимулюють і мобілізують її на прояв активності у сфері фізичної культури; потреби є головною спонукальною, направляючою і актуалізують силою поведінки особистості у сфері фізичної культури;

4) соціально-духовні цінності визначають загальнокультурний і спе-

цифічний розвиток культури особистості;

5) фізкультурно-спортивна діяльність відбиває ціннісні орієнтації і потреби, характеризує фізкультурну активність особистості [3].

Можна зробити висновок, що у даній структурі фізична культура особистості є складним системним утворенням. Усі представлені в ній елементи тісно взаємопов'язані, доповнюють і обумовлюють один одного.

На наше переконання, у сучасних умовах є потреба в проведенні якісних змін у сфері фізичної культури і спорту на основі використання новітніх підходів, науково-обґрунтованих концепцій, об'єднання зусиль уповноважених органів публічної влади, зацікавлених організацій та широких верств населення. Особливої актуальності набуває визначення стратегічних напрямів розвитку цієї сфери, прогнозування перспективних процесів у ній, використання системного і програмно-цільового підходів у розробленні та здійсненні практичних заходів.

Позитивно, що в останні роки держава активніше приділяє увагу правотворчій і правореалізаційній діяльності у даній галузі. Так, про це свідчить і Державна цільова соціальна програма розвитку фізичної культури і спорту на період до 2020 року, затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 1 березня 2017 р. № 115 (Програма). Вона, хоч не регламентує основні поняття з питань фізичної культури і спорту, адже це викладено на рівні профільного закону, але визначає організаційно-управлінські, нормативно-правові та інші засади її функціонування в нових соціально-економічних умовах. Підкреслюється, що одним із найважливіших напрямів державної політики в Україні є ство-

рення умов для забезпечення здоров'я громадян. Метою даної Програми є визначення провідної ролі фізичної культури і спорту як важливого фактору здорового способу життя, профілактики захворювань, формування гуманістичних цінностей, створення умов для всебічного гармонійного розвитку людини, сприяння досягненню фізичної та духовної досконалості людини, виявлення резервних можливостей організму, формування патріотичних почуттів у громадян та позитивного іміджу держави у світовому співтоваристві [9].

Кожен громадянин держави має усвідомити необхідність докладання максимальних зусиль у використанні доступних засобів фізичної культури для підвищення своєї фізичної підготовленості, функціональних можливостей організму, зміцнення здоров'я, профілактики захворювань; організації активного дозвілля, сприяння успішній соціалізації на всіх етапах життєдіяльності.

Фізична культура і спорт — дієві засоби для виховання всебічно гармонійного розвитку особистості, які поєднують у собі освітню, оздоровчу, виховну та інші ланки. Зв'язок розумового виховання з фізичною культурою і спортом — багатосторонній. Під час занять фізичними вправами, у різних видах спорту набуваються знання і досвід раціонального способу виконання рухових дій, застосування їх у тому чи іншому виді діяльності. Заняття фізичною культурою і спортом допомагають розвитку пам'яті, особливо рухової та зорової, удосконаленню уваги, її точності та якості.

Висновки. З метою забезпечення реалізації вищевикладених завдань і прагнень, першочерговим є точне та однозначне розуміння поняттєво-категорійного апарату дослідження у

сфері фізичної культури, а також спорту. Зокрема, проаналізована основоположна категорія «фізична культура» є багатоаспектною і міжгалузеву, відзначається плюралістичними підходами до розуміння і з'ясування її сутності. Вона розглядається у широкому та вузькому значеннях, як фізична культура суспільства, фізична культура особистості, шкільна фізична культура, лікувальна фізична

культура, виробнича фізична культура тощо.

Тому варто підкреслити необхідність уніфікації термінології на рівні національного законодавства і міжнародно-правових актів у сфері фізичної культури та спорту (можливо шляхом прийняття нового закону), продовження представниками різних галузей науки наукових досліджень у даному напрямі тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Закон України «Про фізичну культуру і спорт» від 24.12.1993 р. № 3808-XII (із змінами). URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3808>
2. Указ Президента України « Про Національну доктрину розвитку фізичної культури і спорту» затверджено указом Президента України від 28 вересня 2004 року № 1148/2004. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1148/2004>
3. Фізична культура. URL: http://ua-referat.com/Фізична_культура_особистості_і_цінності_фізичної_культури
4. Куделко В.Е., Аркуша А.О. Фізична культура. Фармацевтична енциклопедія. URL: <https://www.pharmencyclopedia.com.ua/article/373/fizichna-kultura>
5. Фізична культура. URL: <https://studfiles.net/preview/5593053/>
6. Аспекти фізичної культури. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Фізична_культура
7. Фізична культура як суспільне явище та галузь діяльності Термінологічні запозичення з іноземних мов у сфері фізичної культури та спорту. URL: <https://studfiles.net/preview/5593053/>
8. Боднар Я.Б. Теоретичні та методичні засади фізичного виховання молоді Галичини кінця XIX — початку XX століття (до 1939 р.). Автореф. дисерт. на здобуття наукового ступеня кандидата наук з фізичного виховання і спорту за спеціальністю 24.00.02 — фізична культура, фізичне виховання різних груп населення. Львівський державний інститут фізичної культури. Львів, 2002. 15 с.
9. Державна цільова соціальна програма розвитку фізичної культури і спорту на період до 2020 року, затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 1 березня 2017 р. № 115. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/115-2017-п>.

Палюх А.Я.

Понятийно-категориальний аппарат исследования физической культуры.

Аннотация. Стаття посвячена изучению фундаментальных категорий в сфере физической культуры и спорта. Проанализировано действующее национальное законодательство и научные источники в этой области. Изложены различные подходы к понятию «физическая культура» в различных областях современной науки. Определены факторы влияния на понимание данного понятия, его составные компоненты и сущностные характеристики, а также приоритетные направления дальнейших научных исследований по физкультурно-спортивной проблематике, унификации соответствующей терминологии.

Ключевые слова: физическая культура, спорт, здоровый образ жизни, физическое воспитание, унификация, понятие, законодательство.

A. Paluh

Framework of categories and concepts of research of physical culture.

Summary. The article is devoted to the study of fundamental categories in the sphere of physical culture and sport. Analyzed the current national legislation and scientific sources in this area. Outlined various approaches to the understanding of the concept of «physical culture» in different fields of modern science.

Analyses Laws of Ukraine «On physical culture and sports» 24.12.1993; «The fundamentals of Ukrainian legislation on protection of health». One of the most important directions of the State policy in Ukraine is creating the conditions to ensure the health of citizens on the basis of the development of physical culture and Sport, as evidenced by the State social target program development of physical culture and sport in the period up to the year 2020, approved by the Cabinet of Ministers of Ukraine from March 1 2017. Despite the obvious evidence of a particular attention to the problems of the State physical culture and sports, many still pending tasks. Among other things, these issues are determined by the lack of legislation in the sphere of physical culture and sports, improper implementation of relevant international legal standards in this area, almost missing material and financial the basics of security, etc.

Defined the factors of influence on the understanding of this concept, its components despite characteristics, as well as priority areas for further research of the physical culture and sports issues, unification of the relevant terminology.

Keywords: physical culture, sport, healthy lifestyle, physical education, unification concept, legislation.

